

інших національних мов в області на період до 2000 року»; [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.vin.gov.ua>

Г. Г. Стойкова

ЯЗЫКОВОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

В статье описаны направления языкового строительства в Винницкой области в период с 1991 г. Исследование основано на анализе документов, принятых местными органами публичной власти. Данные документы демонстрируют внедрение государственной языковой политики в отношении украинского языка на региональном уровне.

Ключевые слова: языковое строительство, украинский язык, государственная языковая политика, Винницкая область, местные органы публичной власти, региональный уровень.

G. G. Stojkova

LANGUAGE ENGINEERING IN THE VINNITSA REGION

The article is devoted to the language engineering peculiarities in Vinnitsa region since 1991. The research is grounded upon the analysis of documents adopted by the local public administration. These documents demonstrate the implementation of the state language policy on Ukrainian language at a regional level.

Key words: sociolinguistics, language engineering, the Ukrainian language, state language policy, Vinnitsa region, local public administration, regional level.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2012 р.

УДК 811.16.01/06'367.623

Т. Я. МАРЧЕНКО

КОНТИНУАНТИ СУФИКСА *-ЪНЪ- У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

У статті аналізується функціонування у слов'янських мовах ад'єктивних суфіксів, які виникли на основі праслов'янського *-ъпъ. У результаті поєднання суфікса *-пъ з кінцевими редукованими голосними основи -ъ-, -ь- виникли форманти *-ъпъ та *-ьпъ. Суфікс *-пъ/*-ъпъ/*-ьпъ утворював у праслов'янській мові прикметники від іменних основ. Праслов'янський суфікс *-ъпъ/*-ьпъ надавав значення ознаки предмета за відношенням до того, що назване твірним іменником. У статті показано континуанти праслов'янського *-ъпъ в сучасних слов'янських мовах.

Ключові слова: праслов'янська мова, порівняльно-історичне мовознавство, слов'янські мови, історичний словотвір слов'янських мов.

*Актуальною проблематикою порівняльно-історичного мовознавства залишається вивчення історичного словотворення слов'янських мов, виявлення генетичних зв'язків у межах індоєвропейських мов на рівні словотвору, реконструкція праслов'янської словотвірної системи, з'ясування походження і значення словотвірних одиниць у складі слов'янських та інших індоєвропейських мов, виявлення типологічних рис на усіх етапах еволюції слов'янських мов. Метою статті є прагнення простежити зв'язок праслов'янських форманта *-ъпъ з індоєвропейським вихідним формантом *-по- і показати його реалізацію в системі ад'єктивного словотворення сучасних слов'янських мов.*

Прикметники у праслов'янській мові розвинулися на ґрунті індоєвропейських імен, які виступали в субстантивній та ад'єктивній функції. Генетичною пов'язаністю іменників і прикметників пояснюються найдавніші спільні риси їхньої морфологічної будови. Індоєвропейський іменний суфікс *-по- в індоєвропейській прамові, безпосередньо приєднуючись до кореня, утворював як іменники, так і прикметники. У праці [3] ми в загальних рисах простежили його розвиток у праслов'янській мові. На основі цього форманта постали праслов'янські прикметникові суфікси з компонентом -п-. Найдавнішим серед них є суфікс *-пъ, що поширював основу твірного слова (іменника або дієслова), надаючи їй значення атрибутивності. Не виключено, що цей суфікс з'явився ще в індоєвропейській прамові з основи іє. *-pno||*-ino [1, с. 174—176; 4, с. 283, 293; 7, с. 114—115, 136]. З індоєвропейського періоду збереглася незначна кількість імен, що виражали ознаки ще у прадавній період: **blaznъ* «марення, спокуса; помилка; блазень»: **blaznъ* «обманливий, блідий, причинний» та ін. Частина подібних прикметників є спільними для слов'янських і балтійських мов, пор. псл. **junъ*: лит. *jūnas*; псл. **sernъ* «іней, паморозь»: псл. **sernъ* «бліий, сивуватий»: лит. *šerksnas* «іней», «сіруватий, сивуватий». У праслов'янській

період впродовж тривалого часу відбувався процес розмежування між іменниками і прикметниками, почали формуватися нові суфікси, які вже функціонували в процесі утворення однієї групи слів: або іменників, або прикметників. Утворювалися нові суфікси, головним чином, унаслідок перерозкладу основ (абсорбції).

У результаті поєднання суфікса *-пъ з кінцевими редукованими голосними основи -ъ-, -ь- виникли форманти *-ьпъ та *-ьпъ. Суфікс *-пъ/*-ьпъ/*-ьпъ утворював у праслов'янській мові прикметники від іменних основ (**sernъ*, **blaznъ*, **ostъnъ*, **ovъnъ*, **čъstъnъ*); він споріднений з лит. -nas (*kiēminas*, *mēdinas*, *pilnas*), скр. -nah (*pūrnáh*), д.-ірл. -n (*lān*) [7, с. 114—115]. Суфікс зберігає свою активність і продуктивність впродовж усього тривалого часу виокремлення слов'янських мов та формування їхніх словотвірних систем. У сучасній українській мові праслов'янський суфікс *-пъ/*-ьпъ/*-ьпъ продовжує продуктивний суфікс -н(ий)/-н(ій), який утворює прикметники на позначення ознаки або властивості, що стосується предмета, явища, дії, часу, місця або числа, названого мотивувальним словом. Він виступає 1) у відсубстантивних якісних прикметниках (*вірний*, *культурний*, *могутний*, *радісний*, *смачний*); 2) у відсубстантивних відносних прикметниках (*мідний*, *молочний*, *братний*, *життєвий*, *літний*); 3) у відчислівникових відносних прикметниках (*тисячний*, *мільйонний*, *мільярдний*); 4) у відприслівникових відносних прикметниках (*повсякденний*, *повсякчасний*, *повсюдний*, *щоденний*, *щорічний*); 5) у віддієслівних відносних прикметниках зі значенням процесуальної ознаки (*відкидний*, *виховний*, *добувний*, *брний*, *чутний*); 6) у віддієслівних прикметниках зі значенням якісної ознаки, що виявляється у схильності до дії або результату дії, названої мотивувальним словом (*званий*, *знаний*, *очікуваний*); 7) у пасивних дієприкметниках минулого часу (*стесаний*, *зруйнований*) [6, с. 122—126; 145—149; 157—161; 165—168]. Відповідники цього суфікса в інших слов'янських мовах такі: р. -н(ий)/-н(ий), -н(ой) (*зімний*, *горний*, *слышний*, *грибной*, *резной*); бр. -н(ы) (*прыродны*, *разумны*, *уражайны*, *снежны*, *заважны*); п. -н(у)/-н(і) (*chleбny*, *ludny*, *orny*, *letni*, *wschodni*); вл. -н(у)/-н(і) (*lěsny*, *rólny*, *zapaľny*, *lětny* «річний», *lětni* «літний»); нл. -н(у) (*zimny*, *swětny*, *wěsny*, *spalny*, *pšistojny*); ч. -н(ý)/-н(і) (*mlečny*, *ročny*, *pitny*, *letní*, *západní*); слц. -н(ý) (*mičny*, *počny*, *ročny*, *posny*, *hubny*); болг. -ен (*дървен*, *летен*, *народен*, *речен*, *плувен*); м. -ен (*златен*, *пшеничен*, *силен*, *смртен*, *знаен*); с. -н(и)/-ен/-ан (*кукурузни*, *државни*, *зелен*, *радостан*, *мрзан*); хорв. -н(и)/-ен/-ан (*državni*, *zelen*, *radostan*, *mrzan*); слн. -н(ji)/-ен (*gornji*, *gozden*, *lesen*, *sončen*, *prigoden*) [2, с. 80, 80—83].

Вихідний іє. суфікс *-по-, приєднуючись до основ на -п-, давав *-ен-по-, яке перейшло в псл. *-ѣпо- [1, с. 176; 4, с. 283]; далі сполучення *-ѣп- диференціювалося в *-ьпъ. Праслов'янський суфікс *-ьпъ/*-ѣпъ надавав значення ознаки предмета за відношенням до того, що назване твірним іменником. Український суфікс -ан(ий)/-ян(ий), що постав на ґрунті псл. *-ьпъ/*-ѣпъ, виділяється у прикметниках, які позначають ознаку, що характеризується відношенням до того, що назване мотивувальним словом: 1) виготовлений з того або містить те, що назване мотивувальним словом (*глиняний*, *земляний*, *шкіряний*, *дерев'яний*, *скляний*, *ворсяний*, *льодяний*, *масляний*, *вовняний*); 2) призначений для розміщення того, що позначене мотивувальним словом (*дров'яний*, *платтяний*); 3) працює на тому, що назване мотивувальним словом (*вітряний*, *водяний*, *торф'яний*); 4) має якусь властивість того, що назване мотивувальним словом (*полум'яний*, *тьмяний*); суфікс виступає лише після м'яких і пом'якшених основ. Пор. стукр. (*кожанъ*, *дръвънъ*); р. -ан(ый)/-ян(ый) (*глиняный*, *ледяной*, *платяной*, *водяной*); бр. -ан(ы)/-ян(ы) (*глиняны*, *ледзяны*, *вадзяны*, *палымьяны*); болг. -ен (*дървен*); с. -ан (*земљан*, *кожан*, *огњан*, *уљан*); стел. -ьнъ/-ьнъ (*льньнъ*, *вътрънъ*, *оловънъ*, *камънъ*).

Унаслідок зрощення прикметникових суфіксів -ан(ий) та -н(ий) в українській мові утворився складний суфікс -анн(ий) [1, с. 180, 184], що функціонує як 1) непродуктивний суфікс у відносних прикметниках, що виражають стосунок до предмета або явища, названого твірним іменником (*панщанний*); 2) специфічно український суфікс у якісних прикметниках дієприкметникового походження на позначення ступеня вияву певної ознаки (*невблаганний*, *несказанний*).

У сучасній українській мові праслов'янський суфікс *-ьпъ дав формант -ен(ий), що виділяється: 1) у відносних відсубстантивних прикметниках зі значенням ознаки або властивості, яка характеризується тим, що назване мотивувальним словом (*буквений*, *прокажєний*); 2) у прикметниках на позначення дії, що піддається дії, або на позначення результату дії, названої мотивувальним словом (*варєний*, *учєний*, *хвалєний*, *хрещєний*, *лїчений*); 3) у короткій формі прикметника (*жаден*, *годен*, *блажєн*, *вінен*). Його відповідники — р. -ен(ый) (*варєный*, *жарєный*, *солєный*, *сушєный*, *учєный*); бр. -ен(ы) (*голєны*, *салєны*); -ан(ы) (*ношаны*); п. -он(у) (*gnіżony*, *chwalony*); ч. -ен(ý) (*hojєny*, *chvalєny*); слц. -енý (*trazєny*); вл. -ен(у) (*warjєny*); болг. -ен (*речен*, *печен*); м. -ен (*печен*, *везен*); с. -ен (*лмвен*); слн. -ен (*рецен*, *saden*) [2, с. 80, 82—83].

Очевидно, суфікс *-ьпъ утворював пасивні дієприкметники на позначення ознаки предмета як стану за семантикою твірних дієслів на *-iti. Його континуант -он(ий) маємо в українських прикметниках дієприкметникового походження на позначення якості, яка виникла у результаті дії, названої мотивувальним словом (*солоний*, *червоний*). В інших слов'янських мовах суфікс постає в таких формах: р. -ен(ый)/-он(ый) (*солєный*, *учєный*, *дарєный*, *гранєный*); бр.

-он(ы)/-ён(ы) (*вучо́ны, чырво́ны, церажоны, салёны, улюбёны*); п. -он(у) (*slony, czerwonu, szalony*); ч. -ан(ý), -ен(ý) (*slany, červený*); слц. -ан(ý) -ен(ý) (*slany, červený*); болг. -ен/-ен(и) (*солен, червен, червени*); м. -ен (*солен, црвен*); с. -ан/-ан(и) (*слан, црвен, црвени*); хв. -ан (*slan, crven*); слн. -ан (*slan*).

У східнослов'янських мовах у результаті зрощення прикметникових суфіксів -ен- та -н- виник суфікс -енн(ий), який в українській мові представлений 1) у прикметниках, що називають ознаку, якість, властивість (*божественний, знаменний, натхненний, численний, письменний*); 2) у відад'єктивних прикметниках, що виражають підсилення або максимальну градацію ознаки, якості, властивості (*величезний, далеченний, отакенний, товщенний, страшенний, широчезний*). Пор.: р. -енн(ый) (*почвенный, мысленный, клятвенный, здоровенный, толстенный*); бр. -енн(ы), -энн(ы) (*здравенны, высаченны*) [2, с. 95].

Більш обмежене використання має праслов'янський формант -інъ, що утворював присвійні прикметники від назв осіб і тварин (**čeladinъ, *gostinъ, *ludinъ, *zvěrinъ*); утворився він у результаті поєднання голосного основи -і- (<-і-) та -нъ [7, с. 120]. Суфікс представлений у східнослов'янських та окремих південнослов'янських мовах: укр. -ин(ий) (*качиний, соколиний*); бр. -ын(ы) (*курыны*); р. -ин(ый) (*орлиный, утиный*). У словенській мові за допомогою суфікса -in- утворюються прикметники від назв рослин, переважно запозичених (*lobodin, bananin, gladoilin*). У сербській мові суфікс -in- ускладнився формантом -јь- (*жокошњи, мравини*) [1, с. 188]. На ґрунті суфікса -ин-, який виділився з основи твірного слова, та прикметникового суфікса -н- виник суфікс -инн(ий), представлений у прикметниках на позначення ознаки, якості, властивості (*вторинний, гостинний*).

У результаті розширення функцій та збагачення семантики давніх суфіксів з компонентом -н- почали утворюватися нові складні суфікси. До складу первісних суфіксів долучилися елементи неясного походження -s- та -z-, так виникли морфи *-sn- *-zn- [4, с. 294]; при поєднанні з й- основами були абстраговані суфікси *-овьпъ, *-авьпъ, *-івьпъ; унаслідок переосмислення морфологічних меж у відіменних і віддієслівних прикметниках виник суфікс *-лівьпъ [1, с. 176] тощо. Подальшого розвитку суфікси праслов'янської мови, що постали на ґрунті іє. *-но-, зазнали на етапах становлення й існування окремих слов'янських мов.

Праслов'янський суфікс *-овьпъ утворював прикметники зі значенням наявності ознаки, пов'язаної з предметом, названим твірним іменником з основою на -й-; виник у результаті перерозкладу основ, коли до основи на -ов- приєднувався прикметниковий суфікс *-ьпъ [1, с. 177; 4, с. 293]. Суфікс має продовження в усіх сучасних слов'янських мовах. В українській мові суфікс -овн(ий)/-овн(ій) виділяється у прикметниках на позначення ознаки або властивості, які характеризуються тим або стосуються того, що назване мотивувальним словом (*верховний, духівний, змістовний, сановний, тактовний, синовний*) [6, с. 125] — р. -овн(ый) (*греховный, верховный, виновный, духовный*); бр. -оўн(ы) (*вярхоўны, духоўны, змястоўны, тактоўны*); п. -own(y) (*duhovny, taktowny*); ч. -ovn(i) (*duchovní*); слц. -ovn(i) (*duchovní*); болг. -овен (*врховен, греховен, духовен, виновен, синовен*); м. -овен (*врховен, духовен, виновен*); с. -овн(и) (*врховни, духовни*); хв. -ovn(i) (*vrhovni, duhovni*); слн. -oven (*blagóven, godóven, čekóven, dohódkoven, čaróven, časóven*) [2, с. 53].

На відміну від загальнослов'янських суфіксальних одиниць, які з'явилися і набули поширення у прадавні часи, окремі форманти мають обмежене використання. У старослов'янській мові в результаті перерозкладу основи твірного дієслова недокопаного виду *обитавати* (< *обитати*) «оселятися, осісти; жити; мешкати», при взаємодії суфіксів -ава- (> -ова-) та -н(ы) виник складний непродуктивний суфікс -ован(ий), який виділяють у складі церковнослов'янськиму *обітований*; — р. -ованн(ый) (*обетованный*). У результаті контамінації прикметникового суф. -енн(ий) та іменникового -овенн- (< стсл. -овеньє). виник складний непродуктивний суфікс -овенн(ий), який виділяють у структурі прикметників церковнослов'янського походження на позначення високого ступеня вияву ознаки, названої мотивувальним словом (*дерзновенний, одкровенний*); — др. -овѣнн(ыи) (*дрзновѣнн(ыи)*); р. -овенн(ый) (*дерзновенный, откровенный*); болг. -овен (*откровен*). У результаті поєднання морфа -ів-, фонетичного варіанта прикметникового суф. -ов-, та нейтрального прикметникового суф. -н- в українській мові виник непродуктивний суфікс -івн(ий), представлений у прикметниках віддієслівного походження на позначення ознаки, якості, властивості (*нищівний, істівний*). На основі широко засвідченого у більшості слов'янських мов морфа -лн- в окремих мовах розвинулися його фонетичні варіанти: в українській мові -ильн(ий) та -ільн(ий) (< -льн(ий)), у складі яких голосні -и-, -і- виступають засобом гармонізації звуків на стику кореневої та суфіксальної морфем; виділяють ці форманти у віддієслівних прикметниках, які називають ознаку, що характеризується стосунком або здатністю до того, що назване мотивувальним словом (*живильний, лічильний, прядильний, сушійльний, точійльний, плетійльний*) — р. -ильный (*прядильный, трясийльный*).

Суфікс -еленн(ий), морфологічний варіант суфікса -енн(ий), ускладнений суфіксальним формантом -ел-, виступає у відад'єктивних прикметниках, що виражають підсилення або максимальну градацію ознаки, якості, властивості (*товстеленний, товцеленний, отакеленний*);

в окремих випадках елемент ускладнення вносить додатковий відтінок посиленого вияву ознаки (*товстєнний* — *товстєлєнний*), проте частіше використовується як елемент морфотактики з метою гармонізації сполук приголосних. Специфічно український непродуктивний суфікс -азн(ий)/-язн(ий) у якісних прикметниках на позначення характерної внутрішньої ознаки особи (*мовчазний, люб'язний, сором'язний*) виник, очевидно, на основі суфікса -зн- праслов'янського походження, що поєднався з тематичним голосним основи дієслова -а-.

Часто матеріал слов'янських мов демонструє специфіку словотвірних систем відповідних мов не лише на рівні складу словотвірних засобів, їхнього функціонування та значення, але й на рівні фонетичного вираження одного й того ж суфікса. Так, український суфікс -езн(ий), що виступає у якісних прикметниках для вираження високого ступеня вияву ознаки, названої мотивувальним прикметником, здебільшого одночасно з відтінком згрубілості (*велічєзний, глибочєзний, далєчєзний, старєзний, широчєзний*) [6, с. 140—142], наявний також у білоруській мові у формі -езн(ы) (*велічєзны, высачєзны, глыбачєзны, даўжєзны, шырачєзны*), споріднений зі словацьким суфіксом -izný (*veličizný, hrubizný, hlubočizný, vysočizný, širočizný*). Відмінність викликана успадкуванням цими мовами словотвірного типу, що розвинувся у відповідних говорах праслов'янської мови періоду її розпаду; псл. *-ezn(y)/*-izn(y) — складний суфікс, утворився в результаті розширення позбавленого семантики прикметникового суфікса *-ьпъ морфемою *-ez-/*-iz-, що, очевидно, зводиться до іє. *-jes-, суфікса порівняльного ступеня, який у індоєвропейській правій утворював кореневі форми інтенсивного значення [1, с. 180, 185; 2, с. 95]. Морфологічний варіант суфікса -езн(ий), специфічно український формант -елезн(ий), ускладнений суфіксальним формантом -ел- (пор. суфікс -елєнн(ий)) у відад'єктивних прикметниках для вираження високого ступеня вияву ознаки, названої мотивувальним словом, здебільшого з відтінком згрубілості (*довжєлєзний, важєлєзний, товстєлєзний*) [6, с. 140—141] у білоруській мові має відповідник -эразны (*даўжєрэзны, таўшчэрэзны*).

Нерідко на загальнослов'янському тлі спостерігаються специфічні для тієї чи іншої мови риси, що виражаються у структурі суфіксальних одиниць. Складний, специфічно український суфікс -емн(ий), засвідчений у якісному прикметникові зі значенням ознаки чи властивості, яка стосується того або характеризується тим, що назване мотивувальним словом (*бурємний*), утворений у результаті ускладнення позбавленого семантики прикметникового суфікса -н(ий) прикметниковою морфемою -ем-/ом-, яка виводиться з псл. -мъ (< *mo) і у сполучі -емн- виступає у функції зв'язки [4, с. 285].

Суфікс -н(ий) як найпоширеніший прикметниковий формант у слов'янських мовах виступає засобом формальної адаптації запозичених прикметників, приєднуючись до їхніх основ, які найчастіше містять прикметниковий формант. Гібридний за внутрішньою будовою суфікс -арн(ий)/-ярн(ий) утворився із іншомовного (за походженням латинського) суфікса -ar-, виділеного із запозичених слів (пор. нім. суфікс -ar у складі прикметників *atomar, insular, velar* [5, с. 60—61]) та загальнослов'янського прикметникового суф. -н-. Він виділяється 1) у якісних та відносних прикметниках зі значенням ознаки, якості чи властивості, яка характеризується відношенням до того, що назване мотивувальним словом (переважно іншомовного походження) (*легєндарний, елементарний, планетарний, молекулярний, популярний, регулярний, фамільярний*); 2) як непродуктивний суфікс у відчислівниковому прикметнику на позначення того, що складається із стількох частин, скільки названо мотивувальним словом (*одинарний*) [6, с. 123—124, 149, 154]; — р. -арн(ый) (*легєндарный, каникулярный, одинарный*); бр. -арн(ы)/-ярн(ы) (*легєндарны, малєкулярны*); п. -арну (*legendarny, parlamentarny*); ч. -ární (*legendární, planetární*); слц. -ární (*disciplinárny*); вл. -арну (*molekulárny*); болг. -арєн (*елементарєн, тужларєн*); м. -арєн (*легєндарєн, сумарєн*); с. -аран (*легєндаран, сумаран*); хв. -аран (*legendaran, sumaran*); слн. -арєн (*fragmentaren, legendaren*) [2, с. 84].

Суфікс -альн(ий) виник у сучасних слов'янських мовах у результаті злиття загальнослов'янського суфікса -н(ий) (< *-n-) з виділеним із запозичених прикметників іншомовним (за походженням латинським, французьким) суфікс -аль (лат. -al, фр. -al, н. -al, англ. -al). Представлений він у прикметниках на позначення 1) належності до кого-, чого-небудь, зв'язку з ким, чим-небудь (*нормальний, епохальний, формальний, континентальний, sacramentalний*) 2) ознаки при характеристиці особи або її поведінки (*банальний, брутальний*); 3) ознаки, яка ґрунтується на подібності до чого-небудь (*кожосальний, монументальний, пірамідальний*); 4) ознаки, яка ґрунтується на співвіднесеності з чим-небудь (*горизонтальний, вертикальний*); суфікс служить для утворення слів з термінологічним значенням (*суфіксальний, модальний, палатальний, спектральний, тригональний*) [6, с. 123—124]; — р. -альн(ый) (*натуральный, нормальный, спектральный, театральный, федеральный*); бр. -альн(ы) (*натуральны, нормальны, тєатральны, спектральны, фєдєральны*); п. -алн(у) (*naturalny, normalny, teatralny, spektralny, federalny*); ч. -ální (*normální, spektrální, federální*); слц. -álne (*normalne, divadelne, spektrálne, federálne*); болг. -алєн (*нормалєн, театралєн, спектралєн, фєдєралєн*); м. -алєн (*спектралєн, фєдєралєн*); с. -алан (*нормалан, фєдєралан*); хорв. -алан (*normalan, teatralan, federalan*); слн. -алан (*spektralan*).

Суфікс -іальн(ий), морфонологічний варіант суфікса -альн(ий), виник у результаті його розширення морфом -і-, який виступає елементом морфотактики і утворює прикметники, похідні від запозичених основ, із загальним значенням ознаки або властивості, яка характеризується тим, що назване мотивувальним словом (*бронхіальний, екваторіальний, експоненціальний, коасіальний, парціальний*) [6, с. 123—124; 151—154]; — р. -иальн(ый) (*бронхиальный, векториальный, принципиальный, экваториальный*); бр. -іяльн(ы) (*бронхиальные*).

Суфікс -уальн(ий) утворився в літературних слов'янських мовах у результаті приєднання загальнослов'янського прикметникового суф. -н(ий) до виділеного зі слів іншомовного походження латинського суфікса -al-, який поєднувався з основами на -и- (пор. *узуальний* від лат. *usualis, usus*); виступає після основ з фінальними звуками *д, т, з, с* у прикметниках на позначення ознаки або властивості, які характеризуються тим, що назване мотивувальним словом (*візуальний, віртуальний, інтелектуальний, процесуальний, пунктуальний, текстуальний*) [6, с. 123—124, 151, 153]; — р. -уальн(ый) (*визуальный, виртуальный, интеллектуальный, процессуальный, пунктуальный, текстуальный*); бр. -уальн(ы) (*визуальны, виртуальны, интеллектуальны, процессуальны, пунктуальны*); п. -uáln(y) (*intelektualny, punktualny, virtualny, wizualny*); ч. -uáln(i) (*intelektuální, procesuální, virtuální, vizuální*); слц. -uáln(y) (*intelektuální, rityální, virtuální, vizuální*); вл. -uáln(y) (*intelektualny*); нл. -uáln(y) (*individualny*); болг. -уален (*визуален, виртуален, интелектуален, текстуален*); м. -уален (*интелектуален, процесуален, текстуален*); с. -уалан (*визуалан, виртуалан, интелектуалан, индивидуалан, текстуалан*); хв. -ualan (*intelektualan, individualan, tekstualan, virtualan, vizualan*); слн. -uálen (*intelektuálen, virtuálen, vizuálen*) [2, с. 83—84].

Суфікс -ельн(ий) виник у окремих сучасних слов'янських мовах, очевидно, у результаті злиття загальнослов'янського прикметникового суф. -н(ий) (<*-ьпъ) з виділеним із іншомовних прикметників суф. -ель- (за походженням латинським, французьким); (пор. нім. *kulturell* «культурний», *naturell* «натуральний, природний», *virtuell* «віртуальний, вірогідний») і виступає у прикметниках на позначення ознаки, яка характеризується тим, що назване мотивувальним словом (*смертельний, шишелъный*); — р. -ельн(ый) (*смертельный*); бр. -эльн(ы) (*смертельные*); п. -eln(y) (*smiertelny*), ч. -eln(ý) (*smrtelný*).

Гібридний за внутрішньою будовою суфікс -ивн(ий) утворився у слов'янських мовах на основі нейтрального питомого прикметникового суфікса -н(ий) та звукосполучення -ив-, яке походить з латинського прикметникового суф. -ivus; унаслідок поєднання дериваційної морфеми -iv- з -н- забезпечувалася формальна адаптація іншомовних запозичень. Суфікс формує якісні та відносні прикметники із загальним значенням схильності до того або співвіднесеності з тим, що назване мотивувальним словом, у ролі якого виступають іменники чоловічого та жіночого роду, як правило, іншомовного походження (*масівний, примітивний, ефективний, адміністративний, предикативний*) [6, с. 124, 149, 153]; — р. -ивн(ый) (*атрибутивный, декоративный, дефективный, прогрессивный, консервативный*); бр. -іўн(ы)/-ыўн(ы) (*прагрэсіўны, прадуктыўны, спартыўны*); п. -uwn(y) (*prymitywny, obiektywny, efektywny, progresywny, dekoratywny*); ч. -ivn(i) (*defektivní, instinktivní, objektivní*); слц. -ivn(y) (*ultimativny, afektivny*); вл. -iwn(y) (*regresivny, represivny*); нл. -iwn(y) (*masivny*); болг. -ивен (*ефективен, обективен*); м. -ивен (*прогресивен, продуктивен*); с. -иван (*ефективан, масиван*); хв. -ivan (*efektivan, masivan*); слн. -iven (*agresiven, instinktiven*).

Гібридний суфікс -озн(ий) виник у слов'янських мовах у результаті злиття загальнослов'янського суфікса -н(ий) (<*-ьпъ) з виділеним із запозичених прикметників іншомовним суфікса -оз- (пор. іт. -oso: *comatoso, grazioso, officioso*). Формант представлений у прикметниках на позначення 1) великої міри того або наділення тим, що назване мотивувальним словом (*амбіціозний, грандіозний, граціозний, офіціозний*); 2) у медичній термінології стосунку до відповідної хвороби або стану, органу або системи людського організму тощо (*грипозний, коматозний, тифозний, венозний, нервозний*); — р. -озн(ый) (*религиозный, тенденциозный, гриппозный, тифозный*); бр. -озн(ы)/-ёзн(ы) (*грипозны, коматозны, венозны, грандыёзны, грацыёзны*); ч. -ózní (*komatózní*); слц. -óznu (*gripóznu, komatóznu*); болг. -òзен (*грандиозен, грациозен, мистериозен, витаминозен, венозен*); м. -озен (*амбициозен, официозен, тенденциозен, венозен, грипозен, грациозен*); с. -озан (*коматозан*); хв. -ozan (*komatozan*); слн. -ózen (*gripózen*).

Найпоширеніший елемент ад'єктивної деривації праслов'янської мови суфікс *-ьпъ у процесі становлення словотвірних систем слов'янських мов зберіг свою активність і продуктивність, розвинув здатність до сполучуваності з іншими морфемами, завдяки цьому розширив свої функціональні та семантичні можливості і залишається найпродуктивнішим елементом сучасного слов'янського словотворення.

1. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / [за ред. О. С. Мельничука]. — К.: Наукова думка, 1966. — 596 с.

2. Историческая типология славянских языков. Фонетика, словообразование, лексика и фразеология / [под ред. А. С. Мельничука]. — К.: Наукова думка, 1986. — 286 с.

3. *Марченко Т. Я.* Розвиток індоєвропейського форманта *-по- у праслов'янській мові / Т. Я. Марченко // Учені записки Таврического національного університету ім. В. І. Вернадського. — Т. 25(64). — № 4. — Ч. 2: Филологія. Соціальні комунікації. — Симферополь, 2012. — С. 112—118.

4. *Мейе А.* Общеславянский язык / А. Мейе; [перевод с фр. П. С. Кузнецова; под ред. С. Б. Бернштейна]. — М.: Изд-во иностранной литературы, 1951. — 492 с.

5. *Словарь словообразовательных элементов немецкого языка* / [под ред. М. Д. Степановой]. — М.: Русский язык, 1979. — 536 с.

6. *Словотвір сучасної української літературної мови.* — К.: Наукова думка, 1979. — 407 с.

7. *Ślawski F.* Żarys słowotwórstwa prasłowiańskiego / Słownik prasłowiański. — Т. 1. — Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1974. — S. 58—113.

Т. Я. Марченко

КОНТИНУАНТЫ СУФФИКСА *-ЪНЪ - В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

В статье анализируется функционирование в современных славянских языках адъективных суффиксов, образованных от праславянского *-ъпъ. В результате объединения суффикса *-пъ с конечными редуцированными гласными основы возникли форманты *-ъпъ и *-ъпъ. С помощью суффикса *-пъ/*-ъпъ/*-ъпъ в праславянском языке образовывались прилагательные от именных основ. Праславянский суффикс *-ъпъ/*-ъпъ придавал значение признака предмета по отношению к понятию, названному мотивирующим существительным. В статье показаны континуанты праславянского *-ъпъ в современных славянских языках.

Ключевые слова: праславянский язык, сравнительно-историческое языкознание, славянские языки, историческое словообразование славянских языков.

T. Ya. Marchenko

CONTINUATORS OF SUFFIX *-ЪНЪ- IN SLAVONIC LANGUAGES

The author analyses functions of suffixes with Proto-Slavonic formant *-ъпъ- in Slavonic languages. The formants *-ъпъ and *-ъпъ were formed by the contamination of the suffix *-пъ with final reduced vowels of the stem. In the Proto-Slavonic language the adjectives were formed by joining of the suffix *-пъ/*-ъпъ/*-ъпъ to a nominal stems. Proto-Slavonic suffix *-ъпъ/*-ъпъ attached the attribute value object to the concept, called the motivating noun. The article shows the continuators of Proto-Slavonic suffix *-ъпъ in modern Slavonic languages.

Key words: Proto-Slavonic, comparative linguistics, Slavonic languages, historical word formation of Slavonic languages.

Стаття надійшла до редакції 6.05.2013 р.

УДК [811.161.1'01+811.14'04]'25'373:347.78.034«10»

А. К. КАИРЖАНОВ

ВИЗАНТИЙСКИЙ КОНЦЕПТ «ПРЕМУДРОСТИ» В ЯЗЫКЕ ПЕРЕВОДНЫХ ПАМЯТНИКОВ ПИСЬМЕННОСТИ КИЕВСКОЙ РУСИ XI ВЕКА

В статье освещаются некоторые аспекты трансформации византийской ментальности в языке переводных памятников письменности Киевской Руси XI века. Автор сравнивает развитие византийской исихии в русский концепт «премудрости». Автор показывает пути формирования на Руси института *молчальников* и осознания понятий *кротость души*, *молчание*, *катарсис*, *гордыня*. Сопоставление среднегреческого и древнерусского текстов Хроники Георгия Амартола свидетельствует о сознательном искажении во время перевода смысла для продвижения христианских идей в условиях русского двоеверия и троeverия.

Ключевые слова: ментальность, византизм, эквивокабула, концепт «премудрости», среднегреческо-древнерусский перевод, искажение перевода.

Критический анализ трудов, посвящённых культуре Византии и византизму, позволил нам констатировать, что только точка зрения Константина Николаевича Леонтьева по этой проблеме, высказанная в середине 1870-х годов, близка нам. Так, византизм, по определению К. Н. Леонтьева, «в государстве значит — самодержавие. В религии он значит христианство с определёнными чертами, отличающими его от западных церквей, от ересей и расколов. В нравственном мире <...> склонность византийского нравственного идеала к разочарованию во всём земном, в счастье, в устойчивости нашей собственной чистоты, в способности нашей к полному нравственному совершенству здесь, долу. ... Византизм (как и вообще христианство)